

Nyári észlelés a Cygnusban

A nyár kétségtelül meghatározó csillagképe a Cygnus. Az augusztusi éjszakák "Tejút-élményére" újra és újra rácsodálkozó gyakorló amatőrök a megmondható, mennyi hihetetlen látványosságot rejt az ég hűvös magasságaiban úszó mitológiai ihletettséű Hattyú.

A hétköznapok megfigyelő amatőrrei persze távcsövük, megfigyelőhelyük, egyszerűval lehetőségeik függvényében, de szinte a bőség zavarával küszködve válogathatnak a megfigyelhető objektumok között. Csak a hazai amatőr katalógusokat alapul véve 47 kettőscsillagot, 37 mély-ég objektumot észlelhetünk (közte 12 planetáris ködöt, 16 nyílthalmazt és 9 diffúz ködöt). Igaz, a galaktikus ködök (planetárisok és diffúz ködök) egy része igen halvány, sokuk inkább az asztrofotósok kamerái számára ajánlhatók. Ugyanakkor a részletesebb katalógusokban fellelhető halmazok és aszterizmusok szinte végeláthatatlan, évekre elegendő böngészési lehetőséget adnak az erre "hajlamos" észlelőknek. De ugyanez igaz az 57 változócsillag (szintén csak a hazai katalógusokat tekintve) többségére. Ezek mellett szinte évente feltűnik egy-egy új nóa a Cygnusban vagy a szomszédos csillagképekben — talán a következő felfedezése magyar észlelő nevéhez fűződik. Így volt ez pl. 1975. augusztus 29-én, amikor Keszthelyi Sándor — Európában másodikként — figyelt fel az akkor 3^m -s Nova Cygni 1975-re (V1500 Cyg), minden idők leggyorsabb és legnagyobb amplitúdójú nójára.

A csillagkép ÉNy-i részén egy közepes fényességű csillagsor (theta, iota, kappa) mentén találjuk a híres "pislogó" planetárist, az NGC 6826-ot. A $8^m,3$ fényességű, közel $20''$ -es köd $3''$ -re a 16 Cyg mellett könnyen elcsúszhat már $5-8$ cm-es távcsővel is. A 16 Cyg könnnyű, nyílt, közel egyenlő fényességű kettős, már felismerhető nagyobb nagyítású binokulárokkal (pl. 12×50). Visszatérve a theta Cyg-hez, keressük meg az R Cyg mirát (térkép: Meteor 1990/12), amely augusztus közepére kerül maximumba, de már júliusban elérhető megtámasztott vagy állványra szerelt binokulárral és 5 cm-es kistávcsővel (vigyázzunk, a fényes theta Cyg közelsége megnehezítheti az észlelést). A változó halványulását még jó ideig nyomon követhetjük az őszi hónapokban. Az R Cyg környezetében akad más érdekes változócsillag is, így pl. a CH Cyg (VA 10), vagy az RT és TU Cyg (VA 5). A CH Cyg (ZAND+SR) a 80-as évek elején szabadszemes volt, jelenleg $9^m,2-9^m,5$ körüli, így kényelmes eléréséhez inkább 20×60 -as binokulár szükséges. Az RT és TU Cyg (mindkettő mira) távcsöves észlelőknek ajánlhatók.

A nójakeresés iránt érdeklődő amatőröknek érdemes a Tejút-vidék egy-egy, ehhez hasonló, kevésbé zsúfolt területével megismerkedni, hiszen itt valamivel könnyebb egy $8^m,0-9^m,0$ -s csillagot felismerni, mint a Tejút fősvájában.

Ugyanezen a területen maradvá keressük fel a pszi (24) Cyg $3''$ -es kettős, mely a delta Cyg-re emlékeztet, annál azonban sokkal könnyebb eltérő pár. Felbontásához talán már egy $63/840$ -es refraktor is alkalmas.

Ezek után a csillagkép belseje felé haladva a delta és a gamma Cyg között kb. félúton megtalálhatjuk a $8^m,8$ fényességű, de 50 csillagot tartalmazó NGC 6866 nyílthalmazt. A közepes, $8''$ -es halmaz mellett figyeljük meg, látunk-e egy vagy két kisebb aszterizmust? Ilyenből a Cygnusban akár több százat is találhatunk, s esetenként könnyű összetéveszteni őket a kisebb vagy a halvány halmazokkal.

Haladjunk D-re a gamma—béta Cyg vonalon! Félút táján találjuk az éta (21) Cygnit, amelynek jellegzetes környezetében többféle látnivaló is kínálkozik. Így pl. mindenekelőtt a khi Cyg (VA 7), az egyik legnagyobb amplitúdójú mira, amely maximumban néha szabadszemes, legutóbbi maximuma idején (januárban) azonban alig fényesedett $6^m,0$ fölé. Jelenleg minimuma felé közeledik, így megtalálása élménynek sem utolsó. Említhetjük még a V482 Cyg-et (VA 7), a kevés R CrB típusú változó egyikét. Az agyonészlelt R CrB mellett érdemes próbálkozni vele!

Aki a nehezebb kettősöket kedveli, a környéken több tucat közül válogathat. Ilyen pl. az ST 2606 (19586+3316; 2000), amely 1972-ben 15 cm-es műszerrel felbontható volt. Talán könnyebb a 2" körüli, kissé eltérő ST 2624 pár (20035+3602; 2000). Az ST 2606 mellett a térképeken jelzett NGC 6857 planetáris köd kívül esik a hazai amatőrtávcsövek lehetőségein, bár D. Allen szerint $13^m,5$ az összfényessége ennek a nagy, $40''$ -es ködnek. Központi csillagát ($14^m,0$) persze akár 20 cm-es távcsővel is elcsíphetjük, ha helyét pontosan ismerjük.

Van a Cygnusnak egy igen-igen nehezen elérhető planetárisa is, melynek összfényessége ugyan $9^m,6$, de $5''$ -es mérete miatt inkább csillagszerűnek minősíthető, amit elnevezése is mutat (BD +30°3639). Kereséséhez az AAVSO Atlasz vagy hasonló atlaszok ajánlhatók. A beküldött észleléshez feltétlenül készítsünk LM-rajzot!

Tekintsünk a csillagtérképre! Nagyjából a fi Cygni vonaláig jutottunk el. De ha már itt járunk, próbáljuk megkeresni a VA 5 segítségével az EM Cyg törpe nóvát. Az érdekes viselkedésű változó látszólag "zsúfolt" és "elriasztó" környezetben van. A távcső LM-ben azonban jól felismerhető egy, a Lacerta csillagképre emlékeztető tört vonalú csillagsor. Aki kétszer megtalálja a változót, az harmadszorra azonnal képes lesz beállítani ezt, a hazai változóészlelőket már elég sok "inner sanctum" észleléssel megajándékozó csillagot...

Nyilván nincs olyan észlelő amatőr, aki legalább egy-két alkalommal ne csodálkozna rá a béta Cygni (Albireo) nyílt, vizuálisan nagyon szép színárnyalatú kettősére. A kis, 5—8 cm-es távcsövek próbára tételéhez azonban akad a környéken még egy ajánlatunk, mégpedig a BF Cyg (ZAND, Meteor 1991/12), újabban "mozgalmas életet" mutató változócsillag. Az 1990-ben még $10^m,0$ táján stagnáló csillag ez év tavaszára hirtelen $12^m,0$ -ra halványodott, akárcsak kb. egy évtizeddel ezelőtt. Érdemes nyomon követni, vajon eléri-e $13^m,5$ -s minimumát?

Természetesen van a Cygnusban más szempontból is érdekes terület, így elsősorban a diffúz ködöket említhetnénk az alfa Cygnitól K-re eső ívben. Ez a terület foglalja magában az NGC 7000 emissziós ködöt (Észak-Amerika köd), vagy az IC 5067 diffúz ködöt (Pelikán-köd), és még sorolhatnánk. Kétségtelen, hogy ez az asztrofotósok egyik fő "vadászterülete", de a kevés vizuális beszámoló miatt a jó megfigyelőhellyel rendelkező binokulár-tulajdonosok figyelmét is felhívjuk erre a két nagyméretű objektumra.

Nem eshetett szó a Cygnus egyéb látnivalóiról, nagy halmazairól, vagy a változósok "mindennapi" penzumáról, az SS Cygniről... Azonban az itt felsorolt objektumok is bőven adnak tennivalót az észlelő számára. Észlelésükhöz sok sikeres nyári éjszakát kívánunk!